

Vägledning för förskola, skola och fritidshem

Bilaga 1 till kemikalieplan för Haninge kommun

Postadress
136 81 Haninge

Besöksadress
Rudsjöterrassen 2

Telefon
Växel: 08-606 70 00

Fax/e-post
08-606 81 40
haningekommun@haninge.se

Postgiro
1265-8

Bankgiro
356-5975

Bakgrund

Barn och unga är mer känsliga för skaliga kemiska ämnen än vad vuxna är. Det beror på att deras kroppar är under utveckling och att denna process styrs av kemiska substanser. I förhållande till kilokroppsvikt äter, drick och andas barn mer än vuxna vilket gör att de exponeras mer. Små barn har ett tugg- och sugbeteende och rör sig mer på golvet. Det gör att de får i sig mer damm och i damm fastnar många av de skadliga ämnen som läcker ut från våra vardagsprodukter.

Förskolan, skolan och fritids är platser där många barn och unga vistas större delen av sin vakna tid. Därför är det viktigt att arbetet med att minska förekomsten av skadliga ämnen börjar här. Kommunen ska se till att det material och produkter som används i förskolor, skolor och fritids som drivs i kommunal regi, inte innehåller skadliga ämnen som kan utgöra en risk för barnens hälsa.

Det finns både relativt enkla och billiga åtgärder som kan göra stor skillnad på kort sikt och mer omfattande åtgärder som är nödvändiga på lång sikt. Som en hjälp att prioritera bland möjliga åtgärder är dessa indelade i tre olika nivåer baserat på risk, effekt, svårighetsgrad och kostnader. Det finns ingen inbördes rangordning mellan de åtgärder som listas inom varje nivå. Några åtgärdsförslag passar alla typer av verksamheter, andra är mer inriktade på verksamheter med yngre barn.

Åtgärder

Nivå 1

1. Rensa bland icke-leksakerna

Att återvinna och återanvända material och varor är på många sätt eftersträvansvärt. Inte minst ur miljö- och resurssynpunkt. Återvinningsmaterial kan vara bra som pedagogiskt material, men det är viktigt att vara nog med vad som tas tillvara så att materialet inte innehåller farliga ämnen. När pedagogiskt material köps in till verksamheten ska det göras med vetskapen om att kemikaliekraven i leksaksdirektivet enbart gäller för varor som är avsedda som leksaker för barn under 14 år.

- Rensa bort elektronik som inte används för sitt primära syfte; exempelvis mobiltelefoner, tangentbord. Dessa ska inte heller skruvas isär då det ökar risken att få i sig skadliga ämnen så som flamskyddsmedel och tungmetaller. Förvara uttjänad elektronik oåtkomligt i väntan på transport till återvinningscentral
- Rensa bort byggmaterial så som PVC-slangar, armaflexisolering, kablar och tryckimpregnerat trä. Dessa kan bland annat innehålla ftalater, flamskyddsmedel och tungmetaller.

- Rensa bort utklädningskläder i konstskinn. Konstskinn kan innehålla ftalater och tunga metallsmücken kan innehålla nickel, bly och kadmium.
- Rensabort vanliga nycklar för lek. Nycklar innehåller ofta bly föra att göra metallen formbar när nyckeln tillverkas. Metallen försvinner från händerna när de tvätta med tvål och vatten. Det är inte lämpligt att låta små barn leka eller suga på nycklar.
- Använd inte riktiga kassakvitton i verksamheten. Dessa kan innehålla det hormonstörande ämnet bisfenol-A. Tillverka egna kvitton av vanligt papper istället.

Verksamheterna ska inte emot gammal elektronik och byggmaterial som ges till skänks om inte detta sker på ett kemikaliekontrollerat sätt. Tänk på att gammal elektronik och en del byggmaterial som rensas ut ska sorteras som farligt avfall.

Inom Haninge kommun finns återbrukscentret KeMiMa. Verksamheten får spillmaterial från företag i närområdet och som efter viss kontroll och sortering är tänkt att kunna användas på kommunens förskolor. Detta material ska ur flera anseenden vara lämpligt att använda på förskolorna. Eftersom det inte är möjligt att få en fullständig innehållsförteckning för allt material, kommer att alltid att vara upp till verksamhetsansvarig på förskolan att besluta om vilket material som tas in i verksamheten.

2. Rensa bland leksakerna

2013 började kemikaliekraven i EU:s leksaksdirektiv att gälla vilket bland annat innebär att leksaker inte får innehålla ämnen som är cancerogena, mutagena eller reproduktionsstörande. Även viss doftämnen och andra skadliga ämnen som kan riskera att läcka ut från leksaken är förbjudna. Direktivet gäller för produkter som utformats eller är avsedda som leksaker för barn under 14 år. Det finns alltså en mängd produkter som användas i barns miljöer som inte omfattas av direktivet. Exempelvis hobbymaterial, mobiltelefoner, byggmaterial och bijouterier som smycken och konstskinnväskor.

Flest problematiska ämnen hittas i plast. Börja därför rensa bland plastleksaker. 2007 skärptes lagstiftningen en första gång och några av de farligaste ftalater förbjöds i leksaker.

- Rensa bort mjuka plastleksaker som luktar, klibbar eller känns feta. Med mjuk plast menas sådant som går att böja eller trycka ihop exempelvis bollar, dockor eller smådjur.
- Rensa bort mjuka plastleksaker som är inköpta före 2007.

Med leksaksdirektivets införande 2011 finns det krav på att leksaker ska vara CE-märkta. Märkning visar att leksaken uppfyller säkerhetskraven inom olika områden.

- Rensa bort leksaker som saknar CE-märkning.

Färgen på äldre träleksaker kan innehålla tungmetaller.

- Rensa bort äldre träleksaker med flagnad färg.

För att kunna ha större kontroll över vilka leksaker som finns i verksamheten ska förskolorna inte ta emot mjuka platsleksaker skänks av föräldrarna. Däremot går det bra att ta emot lego, böcker, pussel m.m.

3. Skapa rutiner för att hantera hobbymaterial

En hel del hobbymaterial och pedagogiskt material är inte leksaker och omfattas därför inte av kemikaliekraven i leksaksdirektivet.

- Vädra när pärlplattor styrks och vild lamineringen. Barnen ska helst vara i ett annat rum.
- Undvik cerinitlera och leror av PVC som kan innehålla ftalater. Det finns enkla och bra recept på troldeg som verksamheten kan blanda ihop.
- Välj vattenbaserade barnfärger och barnanpassade lim.

4. Vistas ute

I utomhusluften finns det mindre av de farliga ämnen som kan avges från byggander, inredning och produkter.

- Se till att vistas mycket ute.

Utomhusvistelse ger även många andra positiva effekter och ger också barn och unga chans att studera närmiljön och uppleva årsvariationer. Haninge kommun har många fina naturområden nära bebyggelsen exempelvis Norrbyskogen som är en äldre skog med höga naturvärden. Vid Skutans viltvatten finns det fågeltorn, naturstid, vindskydd och eldplast. Miljöverkstan i Jordbor ordnar grundkurser i utomhuspedagogik. Kurserna vänder sig till grundkollärare och förskolepedagoger och handlar om att ge deltagarna erfarenhet av hur utomhuspedagogik kan användas.

5. Tvätta textilier

Stora mängder kemikalier används vid framställningen av fiber och tyg. Ytterligare kemikalier tillsätts vid färgning. Vissa typer av textilier flamskyddas eller impregneras på annat sätt. Ibland behandlas textilier med kemikalier för att de inte ska bli skrynkliga eller mögla under långa transporter. Nya textilier kan därför innehålla rester av skadliga ämnen så som formaldehyd, nonylfenoletoxylat och allergiframkallande färgämnen.

- Tvätta alltid nya textilier innan de används.

Textilier samlar också damm. I dammet fäster flera av de ämnen som ska undvikas i miljöer för barn, exempelvis olika typer av flamskyddsmedel. Rutiner för tvätt av textilier är också en del av de smittskyddsåtgärder som ska vidtas för att uppfylla förordningen om egenkontroll (1998:901).

- Se till att ha väl fungerande rutiner för hur ofta textilier tvättas.

6. Var noga med handtvätt

Flamskyddsmedel och andra miljögifter sätter sig i damm som fastna på barnens händer. Att tvätta händer innan maten och efter barnen använt kemikalier (färger, lim m.m.) är ett effektivt sätt att minska exponeringen för skadliga ämnen. Vatten och tvål rekommenderas.

- Se till att ha rutiner för handtvätt.

7. Håll koll på kemiska produkter

Kemiska produkter ska förvaras oåtkomligt för mindre barn. Det kan exempelvis röra sig om tvättmedel eller rengöringsprodukter. Förskolor, skolor och fritidshem är anmälningspliktiga enligt miljöbalken och ska följa kraven i förordningen om egenkontroll (1998:901). Det innebär bland annat verksamheten ha skyldighet att hålla koll på de kemiska produkter som hanteras inom verksamheten.

- I varje verksamhet ska det finnas en kemikalieförteckning. Av förteckningen ska framgå produktens namn, produktens användning, information om hälso- och miljöskadlighet samt klassificering avseende hälso- och miljöfarlighet.
- Till varje faroklassad kemisk produkt ska det finnas ett så kallat säkerhetsdatablad. Databladet får man via leverantör eller tillverkare.

Användning av faroklassade produkter innebär alltid en viss risk.

- Se över som faroklassade produkter kan bytas ut mot ett bättre alternativ.
- Renas ut de kemiska produkter som inte behövs.

8. Välj rätt förbrukningsartiklar för hygienartiklar och rengöring

Hygienartiklar och rengöringsmedel innehåller ofta parfymer som kan vara allergiframkallande.

- Välj parfymfria alternativ vid inköp av tvål, hudkräm, diskmedel och tvättmedel. Då undviks många allergiframkallande ämnen.
- Välj miljömärkta solkrämer. Tänk på att solkräm aldrig ger ett fullständigt skydd utan är ett komplement till solhattar, kläder och vistelse i skugga.
- Se över vilka städkemikalier som används och välj miljöanpassade alternativ.

Många förbrukningsartiklar för hygien och rengöring är av plast, men det finns bättre och sämre alternativ.

- Platshandskar som används exempelvis vid bäljbyten ska vara av nitril eller polyeten. Handskar av latex är bra ur miljösynpunkt, men det finns personer som är känsliga för gummi. Undvik handskar av vinyl/PVC. De innehåller ftalater.
- Välj tvättlappar av papper istället för skumplast då dessa kan innehålla problematiska ämnen.

9. Se över städrutiner

När kemiska tillsatser så som flamskyddsmedel och mjukgörande ftalater lossnar från en produkt fastnar dessa ämnen ofta i damm. För att minska exponeringen för skadliga ämnen är det avgörande med bra städning. Förskolor, skolor och fritidshem

är anmälningspliktiga enligt miljöbalken och ska följa kraven i förordningen om egenkontroll (1998:901). Det innebär bland annat verksamheten ska ha rutiner för att förebygga olägenhet vilket inkluderar städning.

- Se till att alla inredningsmaterial städas på trätt sätt.
- Barn och unga ska om möjligt inte vistas i lokalerna när städning sker.
- Vädra om möjligt efter städning.
- Upprätta rutiner för felanmälan som städningen inte håller måttet.

10. Felanmäl dålig ventilation

En god ventilation är en förutsättning för en sund inomhus miljö. Mängden damm och föroreningar i lokalen begränsas när luften byts ut. Förskolor, skolor och fritidshem är anmälningspliktiga enligt miljöbalken och kraven i förordningen om egenkontroll (1998:901) gäller för dessa verksamheter. Enligt förordningen ska verksamhetsutövaren ha rutiner och kontrollera att utrustning med mera hålls i gott skick så att olägenhet för hälsa och miljö förebyggs. Här ingår bland annat ventilation.

- Kontakta fastighetsägaren om ni upplever att luften i lokalerna är dålig.

Luftomsättningen ska vara anpassad till antalet personer som stadigvande vistas i lokalerna.

- Meddela fastighetsägaren om exempelvis antalet inskrivna barn i en förskola ökar, så att ventilationen kan justeras.

11. Öka andelen ekologiskt odlad mat

Vid konventionell produktion av livsmedel används ofta stora mängder kemikalier som förhindrar ogrästtillväxt och skadeangrepp från insekter och svampar. Rester av dessa bekämpningsmedel kan finnas kvar i maten

- Öka andelen ekologiska livsmedel.¹

Genom att välja ekologiskt producerad mat minskar även den totala spridningen av farliga ämnen.

12. Välj rätt förbrukningsartiklar i köket

Förbrukningsartiklar i kök är ofta av plast eller behandlade på annat sätt vilket betyder att de kan innehålla problematiska ämnen. Det finns bättre och sämre alternativ att välja mellan.

- Plasthandskar som används i kök ska vara av nitril eller polyeten och avsedda för kontakt med livsmedel.
- Platsfolie som används ska vara av polyeten (PE) och inte PVC.

¹ Haninge kommun har ett mål om att andelen ekologiska livsmedel i de offentliga måltiderna ska uppgå till 40 procent.

- Bakplåtspapper som används ska inte innehålla högfluorerade ämnen. Välj miljömärkta alternativ.

13. Undvik metallkonserver

Insidan på en metallkonserv kan innehålla det hormonstörande ämnet bisfenol A som riskerar att föras över till maten. Välj därför om möjligt andra alternativ som:

- Kartongförpackningar exempelvis krossade tomater
- Frysta varor exempelvis majs och ärtor
- Torrvaror som kan läggas i blöt exempelvis bönor

14. Utbilda chefer och personal

Kunskapen om skadliga ämnen och riskerna med dessa behöver öka hos chefer och personal. För att avgöra i vilken ordning åtgärder bör vidtas för att uppnå bäst effekt och hur verksamheterna kan agera proaktivt behöver personal inom förskola, skola och fridshemsverksamhet utbildas.

Nivå 2

15. Ställ krav vid upphandling och köp rätt vid nyinköp

Ett av de mest effektiva sätten att minska förekomsten av skadliga ämnen i verksamheten är att ställa kemikaliekraV vid upphandling. På så vis kan verksamhetens säkerställa att nya produkter som köps in inte innehåller skadliga ämnen. I upphandlingsförfarande är det den upphandlande verksamheten som ställer krav och upphandlingsenheten som hjälper till att formulera kraven så att överensstämmer med gällande lagstiftning.

- Ställ kemikaliekraV vid nya upphandlingar.

Inom många områden finns det ramavtal som löper under flera år. En del av dessa är samverkansavtal genom SKL vilket kan ha många fördelar, men i dessa har kommunen själv inte ställt kraven.

- Tänk till och rådfråga vid nyinköp av exempelvis möbler, textilier, hobbymaterial och leksaker.

16. Undvik non-stick-beläggning

Stekpannor, kastruller, bakformar och plåtar är exempel på köksutrustning som kan ha non-stick-beläggning, exempelvis teflon. Non-stick-beläggningar är ofta av högfluorerade ämnen som är svårnedbrytbara och i vissa fall hormonstörande.

- Välj alternativ till köksutrustning som inte är behandlade med non-stick-beläggning när så är möjligt.

17. Använd rätt material i köket och till servering

Platser kan innehålla olämpliga tillsatser och när plasten värms upp ökar risken för att dessa ämnen frigörs och hamnar i maten. Även matens surhet och fetthalt kan påverka ämnenas rörlighet. Glas- och gaffelsymbolen är ett av flera sätt att märka material och produkter som är avsedda att användas i kontakt med livsmedel. Denna symbol kan även finnas på varans etikett. Det finns material som med fördel kan som alternativ till plast.

- Värm inte mat i plastförpackningar.
- Välj om möjligt glas, porslin/lättviktsporcelain eller rostfritt stål till servering.

Plastartiklar kan också vara märkta med återvinningssymbol och nummer. Denna märkning kan ge en indikation på hur lämplig produkten är att användas till servering av mat.

- Undvik att servera mat på produkter märkta med återvinningssymbol 3 eller 7.

18. Byt ut gamla lekkuddar och möbler

Skumgummi och textilier kan vara flamskyddsbehandlade med ämnen som är skadliga. Äldre skumgummi kan innehålla flamskyddsmedel som idag är förbjudna. Det gäller framförallt möbler och kuddar från 70- och 80-talen.

- Var noga med att möbler och kuddar inte innehåller skadliga flamskyddsmedel när nyinköp görs.

Textilklädda möbler och kuddar fångar damm och har en stor kontaktyta.

- Fundera över vilken typ av möbler som behövs vid nyinköp.

19. Byt ut vilmadrasser och skötbäddar av PVC

Vilmadrasser och skötbäddar består ofta av en skumgummimadrass med PVC-överdrag. Framförallt äldre vilmadrasser och skötbäddar kan innehålla olämpliga ämnen.

- Vid nyinköp välj madrasser utan kemiska flamskyddsmedel.
- Vid nyinköp välj överdrag utan PVC. Väl istället avtagbart och tvättbart tyg av naturmaterial, polyeten (PE), polypropen (PP) eller polyuretan (PUR).

20. Ställ krav vid ombyggnad och renovering av lokaler

Inom bygg- och anläggningssektorn används stora mängder kemikalier. Byggvaror kan innehålla eller avge skadliga ämnen till inomhusluften långt efter det att byggnaden står färdig.

- Ställ krav på kemikaliekontroll vid ombyggnad och renovering av lokaler.

Se även vägledning för bygg och anläggningsarbeten.

Nivå 3

21. Inled en dialog kring material på väggar och golv

Äldre plastmattor och tapeter av PVC innehåller ofta mjukgörande ftalater som numera är förbjudna att använda. Äldre mattor kan även innehålla tungmetaller och flamskyddsmedel.

- Inled en dialog med fastighetsägaren om att ta reda på vilka material som är olämpliga och när dessa kan bytas ut.

22. Se över lekutrustning på gårdar

På skol- och förskolegårdar kan det finnas många olika typer av material som är olämpliga ur kemikaliesynpunkt.

- Gamla däckgungor och bildäck ska på sikt bytas ut mot annat material. Bildäck ska inte användas som odlingslådor.
- Tryckimpregnerat kan innehålla tungmetaller och alternativ ska därför prioriteras till lekställningar, bänkar, odlingslådor m.m.
- Byggmaterial så som PVC-rör och armaflexisolering är inte lämplig material för barn och ska därför inte användas som lekmaterial på gårdarna.

Konstgräs och mjuka fallskydd har flera fördelar ur ett användar- och tillgänglighetsperspektiv. Däremot kan den här typen av material innehålla återvunna bildäck som i sin tur innehåller skadliga ämnen.

- Vid anläggning av konstgräs och mjuka fallskydd ska materialet kontrolleras så att det inte innehåller skadliga ämnen.

